

The opinions of scientists about knowledge of the concept of «normative legal act» are given. It is determined that a normative legal act can be considered as a written document that has certain details and official character, is adopted by a special state agency (or by referendum) according to a clearly regulated procedure. This kind of official document also regulates a certain area of public relations.

Different views on understanding the quality of normative legal acts are revealed. It is noted that the concept of the quality of a normative legal act should be understood as its ability to meet certain criteria (standards) and ensure the development of the constitutional state and civil society.

It is concluded that now in our country the issue of quality of normative legal acts which are adopted needs special attention. Different views of scientists on this issue are analyzed. It is determined that legal expertise is the main way to ensure the adoption of really useful, effective and appropriate regulations that will ensure quality public relations.

The necessity of carrying out legal expertise of normative legal acts at the stage of normative-project activity. This is necessary to avoid the occurrence of gaps and legal conflicts in laws and semi-normative legal acts is substantiated.

There is a position that it is necessary to involve an expert or a group of experts to conduct a legal expertise of a project of normative legal act as the main means of quality control of normative legal acts.

The possible reasons influencing the occurrence of defects of regulations are investigated. The concept of «law-making errors» is studied. The exhaustive list of criteria of an estimation of quality and efficiency of normative legal acts considering positions of scientists is also resulted.

*Keywords:* legal expertise, normative legal act, norm-projecting, quality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-22

УДК 340.1

*Тетяна Вікторівна Котенко,  
доцент кафедри теорії права та держави  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка,  
кандидат юридичних наук, доцент*

## СТАНОВЛЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ВЧЕННЯХ ФІЛОСОФІВ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

**Постановка проблеми.** Ідейно-теоретична спадщина Стародавньої Греції і Риму є першоосновою вивчення уявлень про справедливість, суспільну рівність та свободу людини. Саме філософи Античності започаткували концепцію «природного права», яка формувалась упродовж століть з прагнення людини усвідомити світ, визначити місце людини у суспільстві та в державах-полісах. В цей період формувались поняття рівності, свободи людини, особи і громадянина, встановлювались зв'язки держави і людини та держави і суспільства.

Саме в античних містах-полісах Стародавньої Греції, а згодом і Риму були сформовані поняття «рівність людей», «права людини», «політичні права людини», «політична свобода». Античні філософи виводили ідею права взагалі та ідею прав людини відповідно до вимог свого часу та умов суспільного розвитку.

З часом античне сприйняття суспільної рівності, справедливості, гідності, незалежності та свободи людини стало відправною точкою та орієнтиром європейської політичної культури.

**Ступінь розробленості проблеми.** Розвитку інституту прав людини присвятили роботи багато відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, такі як Ю. Бисага, Г. Аляєв, С. Алексєєв, Я. Блоха, С. Головатий, Г. Демиденко, С. Жданов, І. Жаровська, Н. Козаченко, І. Литвиненко, В. Нерсисянц, М. Новицький, С. Рабінович, А. Колодій, М. Петровський, Г. Трофанчук та інші.

Незважаючи на чисельність досліджень, все ж цілісного та комплексного дослідження, яке повністю розкрило би поставлене завдання, ми не виявили.

**Метою статті** є дослідження становлення та розвитку прав і свобод людини під час аналізу основоположних ідей найвідоміших мислителів Стародавньої Греції та Риму.

**Виклад основного матеріалу.** Ранній період розвитку політико-правових вчень в Стародавній Греції пов'язаний із часом становлення давньогрецької державності. Саме тоді зроблено спробу дати раціоналістичні уявлення про етичні і правові порядки в людських справах і відносинах замість міфологічних.

Треба зазначити, що давньогрецькі погляди про права людини були сформовані в міфологічних уявленнях про походження полісів та божественну справедливість. Саме тому права походять з божественного порядку справедливості, який став основою для категорії «рівність». Тільки те, що відповідало поняттю рівності (у складі поняття справедливості), розумілося як право. В античному полісі Давньої Греції звичаї і мононорми поступово трансформувалися у бік захисту гідності громадян. Полісна демократія дала поштовх до виникнення свободи, що сприяло появі рівних політичних прав у громадян цього полісу. У грецькому місті-державі вперше з'явилося право як специфічний феномен, і життя поліса почало регламентуватися законами, обов'язковими для всіх.

У подальшому важливу роль у формуванні ідеї правової рівності і справедливості сформулювали піфагорійці (VI – V ст. до н. е.), застосовуючи числові пропорції, тобто співвідношення певних параметрів. Положення про те, що «справедливе полягає у відплаті іншому рівним», по суті, вводять принцип таліону. В подальшому це відобразив Солон (VII-VI ст. до н. е.) у своїх реформах. Він знищив боргове рабство, як результат компромісу між знаттю та демосом, увів в Афінах помірну цензову демократію. Всі громадяни поліса рівною мірою мали перебувати під захистом закону та підкорятися його загальнообов'язковим нормам [1, с. 252]. Визнавав закон як вимогу правової рівності вільних громадян поліса, рабів правові норми не стосувалися. Рівність розглядалась у двох значеннях: рівність в праві та рівність перед законом.

Отже, саме Піфагор і піфагорійці першими почали теоретичне розроблення самого поняття рівності, важливого для розуміння ролі права як рівної міри в регулюванні суспільних відносин. Ідеальною державою для них була держава, в якій панують справедливі закони. Вони вважали, що після божества найбільше слід поважати родичів і закони, корячись їм із переконання, а не зовнішньо і вдавано. Законослухняність, на їхню думку, була найвищою доброчинністю, а самі закони – найбільшою цінністю [2, с. 87-88].

Згідно з вченням Геракліта (VI – V ст. до н. е.) люди наділялись природним правом, яке мало божественне походження. На його думку, держави і закони повинні слідувати логосу. Єдиним джерелом людських законів є божественний закон, який ототожнюється з логосом, розумом та природою. Саме за цю розумну природу закону держави народ повинен боротися, як за свої стіни, вважав Геракліт. Він відкидав демократію, вважаючи її правлінням нерозумних і гірших, та був прихильником аристократії. Проте його погляди відрізнялися від ідеології знаті [2, с. 105-106].

Першим, хто розглянув виникнення і становлення людини, людського роду та суспільства як частини природного процесу світового розвитку був Демокріт (кін. V – IV ст. до н. е.) Він розумів суспільство як сукупність індивідів, які об'єднуються на основі принципу, схожому з теорією суспільного договору. Інтереси держави він ставив вище інтересів громадян, тому індивід підпорядковується суспільству. Він трактував поліс як «опору» всіх громадян та «їх загальну справу», інтереси якої визнавали суть і межі прав і свобод громадян поліса.

Софісти в подальшому розвитку політико-правової думки Давньої Греції раціоналізували погляди на природу, суспільство, державу, політику, право, мораль, форми і норми людського спілкування, місце та роль людини у світі. Їхні теоретичні уявлення, в тому числі різні варіанти співвідношення природи і закону, природного і штучного у сфері державно-правових уявлень тощо, у різних модифікаціях використовувалися політичними мислителями та теоретиками права Античності, Середньовіччя та Нового часу [3, с. 67].

Отже, у вченнях софістів ідея рівності і свободи базувалася на твердженні Протагора (бл. 481–411 рр. до н. е.) про те, що людина є мірою всіх речей, в тому числі і справедливості. Таке трактування контрастувало з існуючим тоді уявленням про божественне начало, як єдину міру рівності і справедливості. Він пише про рівність людей від природи, яку визначає як здатність жити спільно на основі традицій та «природної справедливості». Саме софісти почали розробку концепції особистих прав людини, які разом зі свободою трактувались як невідчужуване природне право, яке гарантувалось державою завдяки укладанню громадянами угоди про її утворення.

Засновником моральної філософії став Сократ (469–347 рр. до н. е.), який обговорення моральних та політичних проблем підняв на рівень логічних дефініцій і понять. На його думку, закони є основою поліса. Як софісти, він розрізняв природне право та позитивне, або писане право. Вва-

жав, що і природне, або божественне право і писане право мають на меті одну і ту ж справедливість, яка не просто є критерієм законності, але по суті тотожна з нею. Тому ідеальний устрій держави той, за якого панують справедливі за своєю природою закони [4, с. 134-136].

Сократ обстоював принцип індивідуальної свободи і автономії особи. Він приділяв увагу питанням самоцінності та автономії людської особистості, відзначав, що кожна людина унікальна завдяки можливості особистої свободи. На його думку, свобода характеризувала людину у двох значеннях: як внутрішній вимір особистісних якостей або чеснот і як незалежність від зовнішнього світу. Однак, Сократ обмежував свободу законами природи, ігноруючи персоніфіковані божественні істоти [5, с. 37]. Саме тому, коли афіняни засудили його на смерть, Сократ поставив суспільний закон вище за власне життя і підкорився вироку. Таким чином, ціною свого власного життя Сократ довів дієвість принципу вільної невідчужуваної волі.

В подальшому Платон (427–347 рр. до н. е.), учень Сократа, розвинув його ідеї про справедливість, рівність, чесноти. Справедливість він визначав як «належну міру», тобто певну рівність в процесі соціальної взаємодії. У своєму проєкті ідеальної держави відійшов від принципу «аристократії крові», замінивши його принципом «аристократії духу», сформулював мету розвитку державності – досягнення досконалої організації політичної влади на основі єдності мудрості, мужності, розсудливості та справедливості. В проєкті ідеальної держави не передбачав поділу людей на вільних та рабів, громадяни наділені політичними правами та рівноправні. Правителі та більшість громадських та військових посад є виборними на певні терміни. Підтримуючи погляди піфагорійців, Платон визнає рівність чоловіків та жінок, хоча жінок до управління державою не допускає [6, с. 153]. Право та справедливість полягає в тому, що кожен має робити своє, щоб ніхто не мав чужого і не позбувався свого [7, с. 89]. Для Платона справедливість ототожнюється з належною мірою і певною рівністю.

Вагомий внесок у подальшу розробку системи політичних цінностей античного світу вніс Арістотель (384–322 рр. до н. е.), з ім'ям якого пов'язано виникнення політичної науки. В своїх працях він підкреслював особливу значимість соціального начала людської природи та залежність особистості від соціуму. На його думку, держава є продуктом еволюції сім'ї та створюється для щасливого життя громадян цієї держави. «Звідси випливає, що всяка держава – продукт природного виникнення, як і первинні спільноти: вона є завершенням їх, в завершенні позначається природа. З усього сказаного випливає, що держава належить до того, що існує за природою, і, що людина за своєю природою є істота політична» [8, с. 76]. Право, на його думку, поділяється на природне та позитивне. Він вважав, що «природним правом є будь-яке право, яке діє повсюдно і не залежить від того, чи вважають його люди діючим чи ні» [9, с. 127]. Розрізняв право загалом і право індивіда, які, на його думку, мали політичну спрямованість та можливі тільки в державі для вільно народжених та рівних громадян. До природних прав людини Арістотель відносить право приватної власності та право мати індивідуальну сім'ю. До політичних прав вільного громадянина поліса він відносить право слова, право і обов'язок брати участь в управлінні державою, право на участь в здійсненні правосуддя, що підкреслювало значимість рівності громадян. Арістотель зазначав: «Ми ж вважаємо громадянами тих, хто бере участь у суді і народних зборах» [9, с. 127]. Він вважав, що така діяльність виховувала відповідальність громадян у державних справах.

Вагомим внеском Арістотеля є розробка і визначення принципу формальної рівності – базової цінності сучасної європейської політичної системи. «Рівність полягає в тому, що ні неможливі, ні заможні не мають ні в чому будь-яких переваг; верховна влада не зосереджена в руках тих чи інших, але і ті, і інші рівні» [9, с. 173]. Арістотель виступав проти поділу людей за майновою ознакою, однак підтримував існування інституту рабства.

На його думку, цінність справжньої свободи людини проявляється лише в політично-організованому, державницькому суспільстві, де політичний статус і громадянські права забезпечуються силою держави і закону.

У період еллізму, часу занепаду державності, відбувається і занепад давньогрецької політичної і правової думки, який проявляється у вченнях епікурейців та стоїків.

Яскравим представником цього періоду був Епікур (341-270 рр. до н. е.), який обстоював рабовласницьку демократію. Він вважав, що закони і держава існують не природно, а встановлені. Держава і право – результат договору.

Головною метою державної влади і основою людського спілкування, на думку Епікура, є забезпечення взаємної безпеки людей та подолання їхнього взаємного страху і щоб вони не спричиняли

шкоди один одному. Тому всі політичні відносини в державі повинні мати договірний характер і базуватися на принципах справедливості, яка не існує сама по собі, а представляє природне право з мінливим змістом. «Природне право є договір про користь, мета якого – не заподіювати і не терпіти шкоди» [10]. Договірна теорія Епікура визначає рівність, свободу і незалежність громадян, які уклали суспільний договір. Ті ж громадяни, які не інтегровані в систему суспільного договору, не набувають політичних прав і свобод і не сповідують загальноприйнятих норм моралі і справедливості. «Справедливість не існує сама по собі: це договір про те, щоб не завдавати і не терпіти шкоди, укладений при спілкуванні людей і завжди стосовно до тих місць, де він полягає» [10].

Проти політико-правового вчення Епікура виступили стоїки. Стоїцизм створив вчення про долю. На думку стоїків, доля – це «природний закон», що має божественний характер і зміст. Тому держава – це природне об'єднання, а не штучне чи договірне. Стоїки виступали проти родини, індивідуального шлюбу, судів, храмів, шкіл та торгівлі. Вільними, на їх думку, є тільки мудреці та царі.

Останнім великим мислителем Стародавньої Греції був Полібій, який написав «Історію» («Світову історію») в сорока книгах, де розвиток суспільства трактується як нескінченний рух по колу, у ході якого форми правління держав змінюють одна одну в рамках їхнього повного циклу. Круговорот – це послідовна зміна шести форм держави, кожна з яких є недосконалою. Перебороти цей круговорот здатний лише мудрий законодавець, створивши змішану форму держави, яка поєднувала б елементи монархії, аристократії і демократії.

Отже, Полібій став першим у світі мислителем, що започаткував майбутню теорію поділу влади. Характерною для вчення Полібія була і його велика повага до «добрих звичаїв і законів», заснована на безумовному пріоритеті природного права.

Вчення грецьких філософів набули свого логічного розвитку в Стародавньому Римі. Хоча теоретичним концепціям римських авторів були притаманні своєрідність і новизна. Ідеї мислителів Стародавньої Греції відносно природно-правового статусу людини спостерігаються і у працях римських стоїків, які підхопили епікурівські ідеї про свободу і рівність та засудили інститут рабства, що існував в римській державі.

В цей час формуються погляди Сенеки, який, дотримуючись природно-правової концепції, розробляє «неминучий» та «божественний» «закон долі», який відіграє роль того права природи, якому підпорядковано всі людські прагнення і творіння включно з державою і правом. На думку філософа, найбільш гідним є життя, присвячене власному вдосконаленню, відстороненню від участі в політичному та громадському житті держави та покорі долі. Сенека пропагував ідею духовної свободи всіх людей, незалежно від громадянського стану. Обстоював ідею рівності всіх людей за природою, незалежно від походження та майнового стану, всі вони, на його думку, повинні стати суб'єктами права. Лише в цьому випадку чинне право в державі може відповідати справедливості. Хоча Сенека не заперечував самого рабства, як соціально-політичного інституту, все ж таки, вважав його в етичному плані неспроможним і закликав до гуманного ставлення до рабів, як до духовно рівних суб'єктів.

На відміну від Сенеки, Епіктет критикує і засуджує громадянський устрій Римської республіки. Він наголошує на цінностях рівності людей та засуджує рабство. Дійсною цінністю людини Епіктет вважав розум, який повинен гармоніювати з поривами душі, та визнавав лише духовну свободу, свободу смирення з дійсністю, обмеженнями, твореними суспільством [11, с. 216]. Тобто люди повинні морально самовдосконалюватися та належно виконувати ролі, визначені кожному долею.

Марк Аврелій Антоній, якого називали філософом на троні, побачив в етиці стоїків певний засіб морального відродження суспільства римської держави. Він розвинув уявлення про державу з рівними для всіх можливостями, де діє один закон і найвищим благом є свобода. Держава – це союз людей, об'єднаних спільністю єдиних законів на основі загального інтересу. На його думку, всі люди – це розумні істоти, отже, в державі і розум є спільним, і на спільності розуму базується спільність закону, який є однаковим для всіх, оскільки всі люди рівні, всі вони є громадянами і творять єдиний суспільний устрій. Правління Марка Аврелія відзначалось повагою до вищого органу влади – Сенату, його членів та до людей.

Видатний римський державний діяч та мислитель Цицерон (106–43 рр. до н. е.) визнавав природне право як істинний закон, розумне положення, що відповідає природі і поширюється на всіх людей. Природне право, за Цицероном, закликає до виконання, обов'язку, наказуючи/забороняючи, застерігаючи від злочину, хоча реально нічого і нікому не здатне наказати і заборонити. Він відсто-

ював думку, що саме природний закон є справедливим, а держава є уособленням права як такого. Значення справедливості щодо прав людини полягала у збереженні саме правової, а не майнової рівності людей [12, с. 281]. Таким чином, він сформулював принцип рівності закону для всіх. Причиною утворення держави вважав вроджену потребу людей жити разом та необхідність охороняти власність. Держава є виразником спільних інтересів всіх її вільних членів, згуртованих юридичним статусом, загальним правопорядком. Влада в державі повинна здійснюватися на підставі закону.

На думку Цицерона, прагнення до суспільного порядку формують свідомість та справедливість. Тому все, що пов'язане з прагненням людей творити справедливий суспільний порядок, є природним правом. Цей природний закон йде до Божого розуму. Основою права Цицерон вважав притаманну природі справедливість, яка є вічною, незмінною. Зміст справедливості в тому, що «вона відплачує кожному своє і зберігає рівність між ними», тобто мова йде саме про правову рівність. Критерієм справедливості людських законів Цицерон вбачав в їх відповідності природному праву. Писане право поділяв на приватне і публічне. Крім того, в ранніх роботах Цицерон розрізняє природне право, право народу та право Риму.

Розроблені римськими юристами положення, в яких особа виступає як суб'єкт права, визнається правовий статус особи, встановлюються свобода та формальна рівність людей за природним правом, визначається римське громадянство як особливий юридичний статус особи, розподіл права на приватне та публічне тощо, сприяли усвідомленню юридичного значення прав людини в контексті системного вчення про правовий характер взаємовідносин індивіда і держави.

Римська юриспруденція, розповсюджуючись на державу, яку розглядала як об'єкт свого вивчення поряд з позитивним правом, забезпечувала правовий взаємозв'язок держави та особи, що було вкрай важливим для розвитку інституту захисту прав особи в тогочасному світі [13, с. 144]. У відносинах з індивідами держава була не над правопорядком, а безпосередньо його складовою частиною, якій притаманні всі основні властивості права. Підставою справедливого і правомірного у відносинах індивіда і держави визнавалось право, а не держава. Індивід і держава повинні бути законослухняними суб'єктами правовідносин, тобто діяти відповідно до норм права.

**Висновок.** Підсумовуючи, можемо зазначити, що перші теоретичні розробки та законодавчо закріплені положення права сягають античних часів. Мислителі Давньої Греції та Риму започаткували основоположні поняття справедливості, рівності, автономії. Саме тоді були сформовані уявлення про політичні права, законотворчість, демократію та особисту відповідальність громадян. Однак, свобода не була загальною, рабам вона не належала і вони не були суб'єктами відносин в полісі. Населення полісів поділялось на різні соціальні та етнічні групи і відповідно мало різний правовий статус. Така нерівність була нормою, тому пріоритет надавався полісу або державі, що закріплювалось законодавчо. Тим не менш у Давній Греції існували і певні індивідуальні права громадян, такі, як: право слова; право приватної власності; право брати участь в управлінні державою; право обіймати посади; брати участь в народних зборах; право на участь в здійсненні правосуддя; право оскаржувати протизаконні дії тощо. У Давньому Римі цей перелік був доповнений правом на угоду, свободу пересування, правом народного трибуна на вето, заборону тортур, змагальність судового процесу тощо.

#### Список використаних джерел

1. Солон. Против единовластия // Эллинские поэты VIII–III в.в. до н. э. [Текст]. М. Ладамир, 1999. С. 252.
2. Антология мировой политической мысли : в 5 т. / под ред. Г. Ю. Семигина, Л. Н. Алисова. М. : Мысль, 1997. Т. 2. 1998. С. 87-88.
3. Там само. С. 105-106.
4. История европейского права / пер. со шведского Р. Л. Вилинского. М. : Наука, 1996. 395 с.
5. История политических и правовых учений: [Хрестоматия для юридических вузов и факультетов] / сост. и общ. ред. Г. Г. Демиденко. Х. : Факт, 1999. 1080 с.
6. Петринко В. С. Вплив «Політики» Арістотеля та становлення і розвиток європейської політичної думки: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. Ужгородський національний університет. Ужгород, 2002. 189 с.
7. Платон. Держава / пер. з давньогрец. Д. Коваль. К. : Основа, 2000. 355 с.
8. Платон. Законы. Сочинение [Текст]. В чт. ун-та; «Изд-во Олега Абышко», 2007. Т. С. 513.
9. Арістотель. Політика / Пер. з давньогрец. О. Кислюка. К. : Основи. 2000. 239 с.
10. Солон. Фрагменти. Режим доступа: <http://ancientrome.ru/antlitz/Solon/Solon.htm>

11. *Гераклит Эфесский*: все наследие: на языках оригинала и в русс. пер.: крат. изд. / подгот. С. Н. Муравьев. М.: ООО «Ад Маргинем Пресс», 2012. 416 с.
12. *Цицерон Марк Тулий*. Про державу. Про закони. Про природу богів / М. Т. Цицерон; пер. з лат.: В. Литвинов. Київ, Основи, 1998. 477 с.
13. *Шусть В. В.* Становлення політичних цінностей у вченнях філософів Стародавньої Греції і Риму. Психологічні науки «Молодий вчений». №3 (18), березень 2015 р. С. 144.

## References

1. *Solon*. Protiv edynovlastiya // Ellynskye poety VIII – III v. do n. e. [Tekst]. M. Ladamy, 1999. S. 252.
2. *Antolohiya* myrovoi polytycheskoi mysly: v 5 t. / pod. red. H.Iu. Semyhyna, L.N. Alysova. M.: Mysl, 1997. T. 2. 1998. S. 87-88.
3. *Tam samo*. S. 105-106.
4. *Ystoryia* evropeiskoho prava / per. so shvedskoho R. L. Vylynskoho. M.: Nauka, 1996. 395 s.
5. *Ystoryia* polytycheskykh y pravovykh uchenyi: [Khrestomatyia dlia yurydycheskykh vuzov y fakultetov] / sost. y obshch. red. H. H. Demydenko. Kh.: Fakt, 1999. 1080 s.
6. *Petrinko V. S.* Vplyv «Polityky» Aristotelia ta stanovlennia i rozvytok yevropeiskoi politychnoi dumky: dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.01. Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet. Uzhhorod, 2002. 189 s.
7. *Platon*. Derzhava / per. z davnohrets. D. Koval. K.: Osnova, 2000. 355 s.
8. *Platon*. Zakony. Sochinenye [Tekst]. V cht. un-ta; «Yzd-vo Oleha Abyshko», 2007. T. S. 513.
9. *Aristotel*. Polityka / Per. z davnohrets. O. Kysliuka. K.: Osnovy, 2000. 239 s.
10. *Solon*. Frahmenty. Rezhym dostupa: <http://ancientrome.ru/antlitz/Solon/Solon.htm>
11. *Heraklyt Эфесский*: все наследие: на языках оригинала и в русс. пер.: крат. yzd. / podhot. S. N. Muravev. M.: ООО «Ад Маргинем Пресс», 2012. 416 с.
12. *Tsytserson Mark Tulyi*. Pro derzhavu. Pro zakony. Pro pryrodu bohiv / M. T. Tsytserson; per. z lat.: V. Lytvynov. Kyiv, Osnovy, 1998. 477 s.
13. *Shust V. V.* Stanovlennia politychnykh tsinnosti u vchenniakh filosofiv Starodavnoi Hretsii i Rymu. Psykholohichni nauky «Molodyi vchenyi». №3 (18), berezen 2015 r. S. 144.

**Котенко Т. В. Становлення прав і свобод людини у вченнях філософів Стародавньої Греції та Риму**

Стаття присвячена розгляду історичних етапів створення, розвитку та формуванню інституту прав людини. Досліджена ідейно-теоретична спадщина Стародавньої Греції і Риму, яка є першоосновою вивчення уявлень про справедливість, суспільну рівність та свободу людини, на основі аналізу основоположних ідей найвідоміших мислителів Античності. Саме філософи Античності започаткували концепцію «природного права», яка формувалась упродовж століть з прагнення людини усвідомити світ, визначити своє місце у суспільстві та полісі. З часів Античності поступово почало зароджуватись поняття права людини, встановлювались зв'язки держави і людини та держави і суспільства. Згодом формувались поняття рівності, свободи людини, особи і громадянина.

Античні філософи виводили ідею права взагалі та ідею прав людини відповідно до вимог свого часу та умов суспільного розвитку.

З часом античне сприйняття суспільної рівності, справедливості, гідності, незалежності та свободи людини стало відправною точкою та орієнтиром європейської політичної культури.

*Ключові слова:* період Античності, міста-поліси, права людини, правова рівність, суспільство, справедливість.

**Kotenko T. V. The formation of human rights and freedoms in the teachings of philosophers of Ancient Greece and Rome**

The article deals with the historical stages of the creation, development, and formation of a human rights institute. The ideological and theoretical heritage of Ancient Greece and Rome, which is the basis for the study of ideas about justice, social equality, and human freedom, is analyzed based on the analysis of the fundamental ideas of the most famous thinkers of antiquity. It was the philosophers of antiquity who initiated the concept of «natural law», which was formed over the centuries by the desire of man to understand the world, determine his place in society and politics. From the time of antiquity, the concept of human rights gradually began to emerge; Subsequently, the concept of equality, freedom of person, person, and citizen were formed.

Ancient philosophers came up with the idea of law in general and the idea of human rights under the requirements of their time and conditions of social development.

Over time, the ancient perception of social equality, justice, dignity, independence, and freedom of man became the starting point and benchmark of European political culture.

The early period of the development of political and legal doctrines in ancient Greece is associated with the time of the formation of ancient Greek statehood. It was at this time that an attempt was made to give rationalist ideas about ethical and legal order in human affairs and relations instead of mythological ones.

It should be noted that ancient Greek views on human rights were formed in mythological ideas about the origin of policies and divine justice. That is why rights come from the divine order of justice, which became the basis for the category equality. Only what corresponded to the concept of equality (within the concept of justice) was understood as right. In ancient Greek politics, customs and mono-norms gradually transformed towards protecting the dignity of citizens. The polite democracy gave impetus to the emergence of freedom, which promoted the emergence of equal political rights among the citizens of this policy. In the Greek city-state, the law first emerged as a specific phenomenon, and the life of the policy began to be compulsory for everyone.

Subsequently, the Pythagoreans (VI–V centuries BC) formulated an important role in shaping the idea of legal equality and justice, using numerical proportions, that is, the ratio of certain parameters. The provision that «fair is to pay another equal» essentially introduces the coupon principle. Subsequently, this reflected Solon (7th–6th centuries BC) in his reforms. It eliminated debt slavery and, as a result of the compromise between nobility and demos, introduced a moderate censorship democracy in Athens. All citizens of the policy should equally be protected by the law and obey its mandatory rules (1). Recognized the law as a requirement of legal equality of free citizens of the policy, slaves did not apply the legal rules. Equality was considered in two respects: equality in law and equality before the law.

Developed by Roman lawyers provisions in which a person acts as a subject of law, determine the legal status of a person, establish the freedom and formal equality of people under natural law, define Roman citizenship as a special legal status of a person, the distribution of the right to private and public, etc. contributed to the awareness of legal the importance of human rights in the context of the systematic doctrine of the legal nature of the relationship between the individual and the state.

Roman law, extending to a state which it regarded as the object of its study along with positive law, ensured a legal relationship between the state and the individual, which was crucial for the development of the institution of the protection of individual rights in the world at that time (14, p. 119). In relation to individuals, the state was not above the rule of law, but directly its component part, which has all the basic properties of a law. The basis of a just and legal relationship between the individual and the state recognized the law, not the state. The individual and the state must be law-abiding subjects of legal relations, that is, act according to the rules of law.

Conclusion. To sum up, we can point out that the first theoretical developments and statutory provisions of the law go back to ancient times. The thinkers of Ancient Greece and Rome initiated the basic concepts of justice, equality, autonomy. It was then that ideas about political rights, lawmaking, democracy, and the personal responsibility of citizens were formed. However, freedom was not universal, it did not belong to slaves, and they were not the subjects of relations in the policy. The population of the policies was divided into different social and ethnic groups and accordingly had different legal status. Such inequality was the norm, so the priority was given to a policy or state that was enshrined in legislation. However, in Ancient Greece, there were also certain individual rights of citizens such as the right to speak; private property rights; the right to participate in government; the right to hold office; to participate in national meetings; the right to participate in the administration of justice; the right to appeal against illegal acts, etc. In Ancient Rome, this list was supplemented by the right to bargain, freedom of movement, the right of the people's tribune to veto, the ban on torture, the adversarial process of the lawsuit, etc.

*Keywords:* Antiquity period, city-policies, human rights, legal equality, society, justice.

**DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-23**